

FROZEN MOONLIGHT YN MYN HANNEN

TIPELJE MEI WURD EN BYLD

Kolofon

ISBN: 978 90 8954 537 4

1e printinge 2013

© 2013, Josse de Haan

Eksimplaren binne te bestellen by de boekhannel of rjochtstreeks

by de útjouwerij:

Utjouwerij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Ljouwert

Til: 058 - 289 48 57

www.elikser.nl

Foarmjouwing binnenwurk en omslach: Evelien Veenstra

Nei 'Kastanjes Poffe' (2005) en 'Kidelstiennen heine en slaan' (2007), beide útjûn troch útjouwerij Venus yn Frjentsjer, is 'Frozen moonlight yn myn hannen' ('Tipelje mei wurd en byld') de tredde yn de rige literatuerkrytyk, analyzes, polemiken en oar proaza en poëzy.

Tastimming foar oernimmen fan teksten en yllustraasjes (soms nei beteljen fan copyrights) ha ferliend:

Querido, Friesch Dagblad, Gerbrich van der Meer, Dinie Boogaart, Guggenheim Bilbao, Hendrik Beekman, Hanna Visser, LC, Greet de Boer, Ruth Vulto Gaub, Baskysk Museum Bayonne, Kutxa fundazioaren arte-ondarea, Museum Dr8888, Thijs Rinsema jr., Reinder R. van der Leest, Joop Boomsma, Henk van der Veer, Tresoar, Marianne ten Hove, Histoarysk Sintrum Ljouwert.

Thanks to Lawrence Johnson who translated the six snowman- and womanstories into (American) English.

Utjûn mei stipe fan it Nederlands Letterenfonds te Amsterdam.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Neat út dizze útjefte mei fermannichfâldige wurde, opslein yn automatisearre gegevensbestannen en/of iepenbier makke troch middel fan print, fotokopy, mikrofilm of op hokfoar oare wize ek, sûnder foarôfgeande skriftlike tastimming fan de skriuwer en de útjouster.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

FROZEN MOONLIGHT YN MYN HANNEN

TIPELJE MEI WURD EN BYLD

Josse de Haan

resinsjes – literatuerkritiken – polemiken – skôgings – proaza –
poëzy – anarkys (fisuele poëzy) – analyzes – essays

û.o. yn

De Moanne – ek digitaal

Ensafh – ek digitaal

De Keatsfreon

Giftige Simmer

Hydrolith – surrealistysk t.s. USA

Brieven út Baskenlân

Ynterview Gerbrich van der Meer Friesch Dagblad

Brief Jelle Krol

Kostelijke Koopwaar – Pieter Breuker

Iepening tentoanstelling Huub Mous Fries Museum

Rede Gysbert Japicxpriis

(2007 – 2012)

Foar Maria Teresa González Esnal

I. FERDWAALDE AAISIKER OP IT PROVINSJEHÛS

- foar myn pake Jehannes de Haan, 31 jier, op 27/3/'15 -

do hast foar my de tiid fermannichfâldige - yn libben hâlden
100 jier bist neaken stim yn 't neitinken – gjin lûd en lichem
dyn namme en foto baarnd yn tegels – in ljip, in nêst, in aai

do hast de hij foargoed ferrifele – hy kopkerôle oer de five
ferliedest de jok yn de lege laaikes – se joech har skûlplak oan
mei de pols as maat sprongst oer de molier – sykjend each

bist in stjurre emoasje yn de famyljestoarje – aaisikerslatyn
ik kin dagen oer dy fantasearje boppe dyn foto – do ljeppend
yn de pet dat noch waarme spikkelaaike – it earste fan dat jier

op âlde maaie ferhuzesto fan boer nei boer – yn 'e ljippehoeke
yn april knypeagest nei dyn kontrakt – fertsjinnest der wat by
ek al sprongen de boeren dy op 'e hûd – do woest it earste aai

no tsjoen ik dy nei krap 100 jier yn libben – wrâlden fan poëzy
myn monolooch ferdûbelet him ta in petear – ik wol dy sizze
hoe't ik dat earste aai bewûnderje – it ljipaai fan dyn libben

bist foar 't earst op 'e trein stapt – yn 't troupak nei Ljouwert
it aai lottere, yn in skaaltsje seachmoal – oan in reade bûsdoek
op it Provinsjehûs wiest even Kening – de Kommissaris hofnar –
20 gûne ljipaai-jild joech romte – in sulverrinkje foar de frou

Peins, Yn 't troupak nei de Kommissaris
(P. Breuker, *Kostelijke Koopwaar*, 2012)

II. IK SKRIUW en BESTEAN

Yn in ynterview haw ik ris sein dat it 'meitsjen fan in keunstwurk (in roman yn myn gefal) foar my de legitimaasje foarmet fan myn bestean'. Mei oare wurden, ik ûntlien myn identiteit foar in part oan myn literêre libben. Myn fundamintele wissichheid oer myn eigen plak en rol yn de wrâld – myn persoanlikheid sis mar – hat te krijen mei myn profesje as skriuwer.

Persoonlikheid of identiteit hat mei mear saken te meitsjen as it fak dat immen keazen hat. In eigen plak en rol yn de wrâld wize op it bestean as sadanich. De materiële en ymmateriële aspekten fan it libben fan in persoan, dy't ynherint binne oan it bestean, wize ek werom op it lân dêr't jo wenje, op de taal dy't jo sprekke, op jo ôfkomst, op de posysje dy't jo yn de wrâld ynnimme. Koartsein, hoe't jo jo manifestearje yn de wearld.

SLETTEN WRÂLD

Yn in grutter wurdende en globalisearjende wrâld reitsje yndividuen soms ferlern, slane op 'e kletter. Alleast, se tinke dat se der net mear ta dogge. It grutte, it frjemde, it ûnbekende bringt twifel, eangst en ferset. Dat is net nij, dat is fan alle tiden.

Lju dy't yn de (fêstrustke) foarm sitte, sjogge net mear wat der oan de bûtenkant bart, barre sil en op har ôfkomt. Se slute har op yn har eigen lân, yn har eigen taal, yn har eigen kultuer, yn har nostalgysk wrâldsje fan froeger.

Ynstee fan eigen sterke eleminten te brûken om it nije te ûndersykjen wurdt der nei it ferline flechte, doe't alles noch sa hearlik oersichtlik wie. In oait libben bestean dat him net fernijt en ferfarsket, ferwurdt ta in stilsteande dobbe, in bûten de realiteit tahâldend eilân.

Hjir fanút Frankryk sjoch ik mei ferbazing hoe't guon Nederlânske groepen (SP, CU, PVV) har tsjin Europa keare, har

fersette tsjin feroaring, ferbreeding en ferdjipping, en dêrtroch de identiteit fan de Nederlanner, dy't al desennia ferbûn is mei Europa, koartwjukje wolle. Ynstee fan dy identiteit te ferromjen en te ferrykjen mei de talen en kultueren om har hinne wolle se werom nei juster – de ferstjurring sil foar master opslaan.

WA BISTO

Ik bewear net dat jo it âlde sûnder neitinken ynwikselje moatte foar it nije – op de dongbult smite of ferjitte. Ien syn persoanlikheid hat ek altiten te krijen mei it ferline, mei dielen fan âlde foarmen dy't noch tige weardefol binne, en foar in part bepale wat immen docht en tinkt, hoe't er praat en eventueel skriuwt.

Yn dat geheel is de memmetaal fan eminint belang – de taal dy't de wrâld iepentearde, dêr't de wrâld yn ûntdutsen waard. De memmetaal foarmet in wichtich diel fan de identiteit, fan de persoanlikheid – in ynstrumint dêr't gefoel en wrâld mei beneamd wurde kinne. Ast gjin memmetaal hast – itselde jildt foar lju sûnder mem, heit of beide – misto in wêzentlik part fan dyn bestean.

Yn myn romans *Nanette* en *Feuilles Mortes* spilet it sykjen nei in identiteit in grutte rol. *Nanette* wol witte wa't har (oer) beppes wiene, en yn *Feuilles Mortes* hawwe alle Anna's in part fan har identiteit ferlern, soms is dy folslein opoffere. Ek yn *Elja* stiet it foarm jaan fan identiteit sintraal – op ûnderskate nivo's en út ferskillende perspektiven wei.

Ast gjin memmetaal mear hast, sikest dyn hele libben om dat begjin, dat part fan dyn bestean dat sa bepalend west hat foar dyn persoanlikheid – je kinne de wrâld mar ien kear ûntdekke. De skriuwer Hector Bianciotti is sa'n persoan mei in negearre memmetaal. Hy hat dêr it noadige oer skreaun.

SÛNDER MEMMETAAL

Bianciotti waard yn 1930 yn Argentinië berne út Italiaanske âldelju. Syn heit en mem praten it dialekt fan Piëmont en wiene as de dea dat har bern lykas sjiels it Spaansk net leare soene – de taal fan it lân dêr't se wennen. Har bern mochten it Piëmontsk net brûke, dêr stie de deastraf op.

Doe't Bianciotti fyftjin wie, learde er op it seminaarje it Frânsk. Yn 1955 sette er him nei wenjen yn Rome – hy woe it dialekt fan syn âldelju en it Italiaansk leare. Kennis meitsje mei syn memmetaal. Fan 1958 oant 1961 wenne er yn Spanje en dêrnei keas er definityf foar Frankryk.

Hy koe yntusken it Spaansk fan Argentinië, passyf it Piëmontsk fan syn âldelju, it Frânsk, it Italiaansk fan Rome en it Spaansk fan Spanje. Hy skreau dêroer: 'Soms tink ik dat twa- of meartalichheid in foarm fan frijheid is, en soms dat men jins wêzen, jins identiteit, dêrtroch by eintsjebeslút fernielt (dat dy fernield wurdt)'. Dat idee hie grif te krijen mei syn opgroeien by âldelju dy't har eigen taal fersmieten om de bern it lot fan it isolemint dat se sels fielden te besparjen.

Oare meartalich opgroeide skriuwers, lykas Canetti, Pessoa, Paz en bygelyks in Bert Schierbeek ('In feite moest ik in Beerta steeds Hollands leren. Dat was niet mijn natuurlijke taal, het was mijn tweede taal'), binne folle positiver oer dat opgroeien yn mear talen. Neffens har kin it de identiteit fersterkje – ek it kreative produkt stimulearje. 'Het boek ik' fan Bert Schierbeek is dêrfan in prachtich foarbyld. Schierbeek: 'Critici als Fens en meneer Overstegen wezen het af, ze vonden dat er zo niet geschreven mocht worden. Het was een rechtstreekse aanval op hun wereld, op hun ordening' (De Groene, juny '88).

MEDIAMEARTALICHHEID

Hjoed de dei wurdt de identiteit fan minsken mei bepaald troch mediameartalichheid. Skûleboartsjen yn ien taal is net

mear mooglik. Ynternet, tv-skûtelantennes en oare ynternasjonale kontakten ferbine de kontinenten. Dêryn kin de memmetaal in krúsjele rol spylje, omdat dy úteinlik tsjinst docht as 'fertaler' fan wrâldtalen en -kultueren. Dy kinne ferrykjend wurkje op de eigen taal, kultuer en identiteit. Dat easket oersettings – letterlike en figuerlike – en it akseptearjen fan mear wrâlden as allinne de eigen.

De identiteit fan Europa bestiet út ûnderskate talen en kultueren. Utwikseling en yntegraasje fan dy eleminten easkje in foarm fan meartalichheid, sadat der in mearwearde ûntstiet, dêr't men himsels úteinlik yn weromkent.

In dichter as Octavio Paz hat him heel posityf útlitten oer it opgroeien yn mear talen en kultueren (syn memmetaal wie Spaansk): 'In suster fan ús mem learde my al heel betiid Frânsk praten en lêzen. Op jonge leeftiid fûn ik it fertalen fan myn gedachten in normale saak, ik krige mear mooglikheden om my út te drukken. Myn persoanlikheid waard breder.'

Paz hat in tal ynteressante opmerkings makke oer it libjen yn twa talen. Hy fergelike dy sitewaasje mei it praten dat in bern leart. Praten leare sjocht hy as it oanlearen fan de technyk fan it fertalen. Eat yn de wrâld krijt (hat) in namme dy't oersetten wurde moat nei (yn) in betsjutting, dy't wer keppele is oan oare wurden dy't nei oare saken ferwize. Neffens Paz is in minske konstant oan it 'fertalen'.

HALFTALIG

De dichter Leo Vroman, dy't al jierren yn Amearika wennet, hat him yn in gedicht útsprutsen oer meartalichheid, hoe't it wenjen yn twa talen de identiteit mei bepaalt. Hy neamt syn gedicht:

Halftalig

*Wat schuilt er nu nog allemaal
onder mijn dikke moedertaal?*

*Mijn mond waagt zich nooit open want
mijn tong baadt zich – of baadt zich niet
in het losgewoeld gebied
van mijn oude binnenland,*

*ik praat zoals ik bijna hoop
engels met een groenig waas
van bejaarde goudse kaas
en met iets wrangs van appelstroop.*

*Wat schuilt er dan nog allemaal
onder mijn dikke moedertaal?*

*Daar waar een bezemsteel behoort
in een donkere mondhoek staat
mager als een ruggegraat
nog steeds het kerkelijker woord,*

*maar vroeger nauwelijks verkapte
klanken schieten mij te binnen
waar wij eens om ginnegapten.*

*Zij die liefst met sche beginnen
schunnig hollands rond en slecht
mogen nu heel gezond gezegd;*

*gezegdes destijds onbelicht
stiekem warm en platgezeten
slechts door het achterwerk geweten
mogen nu in elk gedicht.*

*Mijn moeders taal is opgestaan
en haar strakgebroekte reet
liet in haar praatstoel geen geheimen*

*behalve dan die deuk waaraan
mijn mond die vage reuk van zweet
mijn mond zich warmt om nog te rijmen.
Lief lief kussen houd mij heet.
(Leo Vroman, Gedichten 1946-1984 (Querido '85))*

Vroman omskriuwt syn sitewaasje as 'healtalich'. Milan Kundera hat it yn syn essee *De kunst van de roman* ('87) ek oer sa'n foarm fan healtalichheid. Mei oare wurden, de twa talen dy't Vroman en Kundera elk brûke foarmje de nije folle taal. Beide talen dy't Vroman hantearret (Nederlânsk en Amerikaansk-Ingelsk) hawwe dêr by wûn. Syn tsjûke memmetaal is troch de ynfloed fan it Ingelsk iepener wurden, en hat mear geheimen frijjûn. Syn 'mûle waarmet him noch om te rymjen', en 'it âlde binnenlân' fan de taal is 'in loswuolle gebiet' (wurden), dat it libben 'iepentear'.

RIKER EN IEPENER

It healtalige fan de iene taal wurdt tafoege oan it healtalige fan de twadde taal, sadat der in rikere taal ûntstiet. Dy kin út

soarte frij wêze fan klisjees en toarre bylden. Der ûntstean mear mooglikheden foar ekspresje, en it ymplisearret faaks in oare wize fan libjen. Yn elk gefal sil sa'n meartalichheid de mearsinnichheid fan de identiteit te'n goede komme, meidat dy sterker wurdt, plurifoarmer ek. It opgroeien yn it Frysk en it Nederlânsk (en eventueel it Ingelsk) kin allinne mar posityf wurkje.

Der kin in probleem ûntstean as âldelju de memmetaal dy't se sels brûk(t)e(n) net mear mei de bern prate en de bern in breklik hantearre twadde taal oanleare, soms ek noch minge mei in noch minder behearske tredde taal. It belang fan de memmetaal kin net oerdreaun wurde, meidat autentike gefoelens en emoasjes yn dy taal stal krije (moatte). Dat de identiteit fan in persoan út soarte ek te krijen hat mei dy autentisiteit sprekt foar himsels.

Ik wenje no in acht jier yn Frankryk en libje njonken it Frysk en it Nederlânsk ek yn de talen om my hinne (Frânsk, Spaansk, Baskysk) – aktyf en passyf, en yn it Ingelsk as algemiene fiertaal. Myn Frysk en Nederlânsk binne riker en iepener wurden troch de talen dy't ik hjir brûk en folgje op tv en yn de kranten. Iksels bin dêr riker troch wurden.

Literatuer

Josse de Haan:

Meartaligens, rykdom of handikap (Fryhol), trotwaer-4/5 ('86);

It dronken skip fan Rimbaud, trotwaer-5 ('88);

De Dream, in film troch Piter Verhoeff, De Groene jan. '86.
(*de Moanne*, 2007, nr 7)

III. GYSBERT JAPICX-tankwurd Josse de Haan

Boalsert/Hendaye, 25 oktober 2007

Maite Maitea, Achte Deputearre, Achte Boargemaster, bêste famylje, freonen en goekunde – ik bin bliid dat jim der binne.

As it oer Fryske letteren giet, moatte jo net alles wat der sein en skreaun wurdt leauwe – fiksje en net-fiksje rinne gauris trochinoar. Doe't Deputearre Frou Jannewietske de Vries my op 11 septimber skille, wie myn earste reaksje dan ek: 'Ja, in moai ferhaal, mar ik ken jo net, elk kin wol skilje; is it echt wier?' (ik wie yn '69 ek ris skille dat wy as *Operaesje Fers* de priis krigen hiene, mar doe hâlden letter DS dat tsjin).

Frou De Vries begûn te laitsjen – se werkende faaks dat se te krijen hie mei (ik sitearje Pieter de Groot yn de LC): 'in avant-gardist, in surrealist en in hearlike dwersbongel dy't in folslein eigen plak ynnimt yn de Fryske literatuer, en a priori it establishmint net fertrout'.

Mar alle gekheid op in stokje, se oertsjûge my. Doe't letter in hele aardige amtner my skille – ek in frou – seach ik it belang fan de priis helendal. Ik murk de frisse reade wyn op it Provinsjehûs en op it Steatejacht, dêr't de hear H. Mous nei in pear flessen drank al oer skreaun hie.

As jo in fjirtich jier meirinne yn it literatuerbedriuw dan hawwe jo net allinne in tsjûke hûd krigen mar ek dûbele glêzen op 'e noas – oars hâlde jo it net út.

Yn de roman *Elja* haw ik nei myn ûnderfiningen mei de provinsjale bestseller *As de kâlde wolkenwyn jo troch de ieren giselet* in reaksje opnommen dy't uteraard net lêzen is (want men sliept al op de titelpagina, sjoch Farsk, of men hat gjin trochsettingsfermogen, lêse de LC). Dêr stiet yn *Elja* op side 127: 'Lytsboargers ferfalskje de ynhâld fan romans, besykje skriuwers út de skiednis te skrassen. Se wolle

romanpersoanen feroardielje ta de dea, mar dy bliuwe – by definysje – ivich libjen’. It giet oer Lady Chatterley en Madame Bovary, oer de skriuwers D.H. Lawrence en Gustave Flaubert, dy’t de fatsoensrakkerts ophingje woene.

Pieter de Groot freget him ôf yn syn *Dwers* fan 14 septimber oft de *Gysbert foar Josse in subtile wraak óp Jabik* is. Earder hie J. Bilker al skreaun op Farsk oer *De wraak fân Jabik Veenbaas*. It is wier, Holleeder en konsorten binne hjirmei fergelike lytse jonges. De literatuermaffia bepaalt de gong fan saken. *It Skriuwersboun* soe dêrom in libbensfersekering foar skriuwers ôfslute moatte, ek persoanlike befeiligers oanstelle.

Nei it publisearjen fan *Piksjitten op Snyp* yn 1999 waard it foar my libbensgefaarlik. Ien resinsint woe de wrâldkampioen boksen Mike Tyson op my ôfstjoere. In skoft letter doe’t deselde roman heech yn de pools stie foar de GJ fan 2001 ferskynde der in anonym stik op Kistwurk út de binnensirkel fan de Fryske Letteren – dy anonymus skreau û.o. oer my: *bist in mislearre Grass, in skriuwjong dat nea in kwartsje wurde sil, hasty de boarstfearren fan de elite opset, bist ynferieur, in omkearde ‘fine’ tonneleger, etc.* It like op Reich-Ranicki, de Dútske kritikus dy’t op tv in roman fan Günther Grass midstwa skuorde. De Fryske literatuer waard folwoeksen.

Yn novimber 2000 hie yn *trotwaer* ek al wat aparts stien: *‘De Grutsk sit ek oantangele mei syn komôf, en tinkt faaks dat der noch altyd in walm fan petroalje om him hinne hinget’*. Ik rûkte it doarp, foaral letterlike en metafoaryske walms.

De skriuwer waard lykskeakele mei in haadpersoan yn de roman, mar yn de roman wurdt mei gjin wurd oer petroalje praten. Dy petroalje sit yn it brein fan de skriuwer fan it stik – Mette Piebenga, âld-doarpsgenoate.

It is wol wier dat ik alles fan petroalje wit – ik haw it dronken, ik haw my der yn wosken, ik haw der fan dreamd. It hat

stjonkend myn libben bepaald, neffens de trotwaerskriuwer, want de status fan in petroaljeboer lykas ús heit wie leech – hy stonk ommers.

Der stiet al in sêne yn *Piksjitten op Snyp* dêr't De Ank in fleske rûkersguod út de lessenaar fan de juffer leechjit oer De Onsk dy't yn de broek miigd hat. Dy parfum sit noch yn myn noas - der stiet:

'De Ank makke der in hele foarstelling fan – as joech se de blommen wetter'.

Oft dat beskiedend wurke hat yn it lettere libben fan De Onsk wit ik net. *Trotwaer* hie it oer 'de walm fan jo komôf'. Ja, soms hat dat ynfloed op skriuwers, en smyt dat literatuer op.

Heel wat literatuer giet oer de jeugd fan in skriuwer, dêr't it komôf in wichtige rol by spylje kin. It giet ek gauris oer identiteit, wêrby't soms skriuwers yn diskusje geane mei de haadpersoanen dy't se skepen hawwe, of mei harsels oer it boek dat se skriuwe.

Yn myn gefal is dat bard yn *Piksjitten op Snyp*, yn *Feuilles Mortes* en yn *Elja. De skepping fan Gummykut – in film*. Mar ek yn *Nanette*, de VanGoghroman, komt dat sykjen nei identiteit nei foaren.

Yn myn Baskyske Brieven op Farsk haw ik oer it ûnderwerp 'komôf' skreaun – oer de roman *Het verzet* fan Harmen Wind, en oer de roman *La Place* fan Annie Ernaux. Beide skriuwe mei passy. Ernaux hat sels yn 1991 in roman publisearre mei de titel *Passion Simple*. En wie de GJ-priis dit jier neffens in útjouwer net foaral foar de passy?

De Frânske skriuwster Annie Ernaux beskriuwt yn har romans de striid fan in arbeidersfamke (-frou) dat (dy't) út har achtergrûn groeit meidat se op in stuit as dosinte oan in middelskoalle en letter oan de universiteit yn de wrâld fan de boerzoisy telâne komt, dêr't se har net rjocht thús fielt. De eigen ûnderfining fan Ernaux rint foar in part parallel oan de